

DENDROCHRONOLOGIE DER DACHSTÜHLE DER KIRCHE DER HL. KUNIGUNDE IN KOSTELEČ U JIHLAVY

Dachstühle der Kirche der hl. Kunigunde in Kostelec u Jihlavy (Wolframs, Bez. Jihlava [Iglau]) wurden dendrochronologisch datiert. Man identifizierte drei Bauphasen, die in Jahre 1496, 1710 und 1803 datiert wurden. Unterschiede im Charakter des für den Dachstuhlbau benützten Bauholzes von der Wende des 15./16. und der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts in der Umgebung von Telč wurden diskutiert. In den spätgotischen Dachstühlen überwog das Holz von jungen schnellwachsenden Bäumen, die barocken Dachkonstruktionen sind jedoch durch Anwendung erheblich älterer Bäume charakteristisch. Die erwähnten Unterschiede werden als Widerspiegelung unterschiedlicher Struktur des ausgenutzten Waldes erklärt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kostelec u Jihlavy (Wolframs, Bez. Jihlava [Iglau]), Kirche der hl. Kunigunde. Jahrringkurven der Fichtenholzproben vom Presbyteriumsdachstuhl. Werte der Jahrringbreite werden in mm übertragen.

Abb. 2: Kostelec u Jihlavy, Kirche der hl. Kunigunde. Jahrringkurven der Fichtenholzproben vom Dachstuhl über dem alten Kirchenschiff. Werte der Jahrringbreite werden in mm übertragen.

Abb. 3: Kostelec u Jihlavy, Kirche der hl. Kunigunde. Vergleich der summarischen Jahrringkurvenreihen der Tannen- (86std) und Fichtenproben (86fst) vom Dachstuhl über dem Presbyterium mit der Standardchronologie der Tanne für die Stadt Telč (jede-jm).

Abb. 4: Vergleich summarischer Jahrringindexreihen von spätgotischen Dachstühlen aus der Umgebung von Telč: 382std - Kirche des hl. Leonhard in Lidéřovice (Lidhersch, Bez. Jindřichův Hradec [Neuhaus]), 433std - St. Jakobskirche in Telč, 232std - St. Jakobskirche in Iglau, 604std - St. Wenzelskirche nahe von Studnice, 86std - Kirche der hl. Kunigunde in Kostelec u Jihlavy. Auffällig ist die gemeinsame Signatur zwischen den Jahren 1453-1461.

Abb. 5: Vertretung der Altersgruppen benützter Bäume für den Bau der um die Wende des 15. und 16. Jh. und in die zweite Hälfte des 17. Jh. datierten Dachstühle im ganzen Komplex datierter Dachkonstruktionen aus Telč und Umgebung.

(Übersetzung J. Noll)

ZVONICE KOSTELA SV. KLIMENTA V MIROVICÍCH

JIŘÍ VARHANÍK

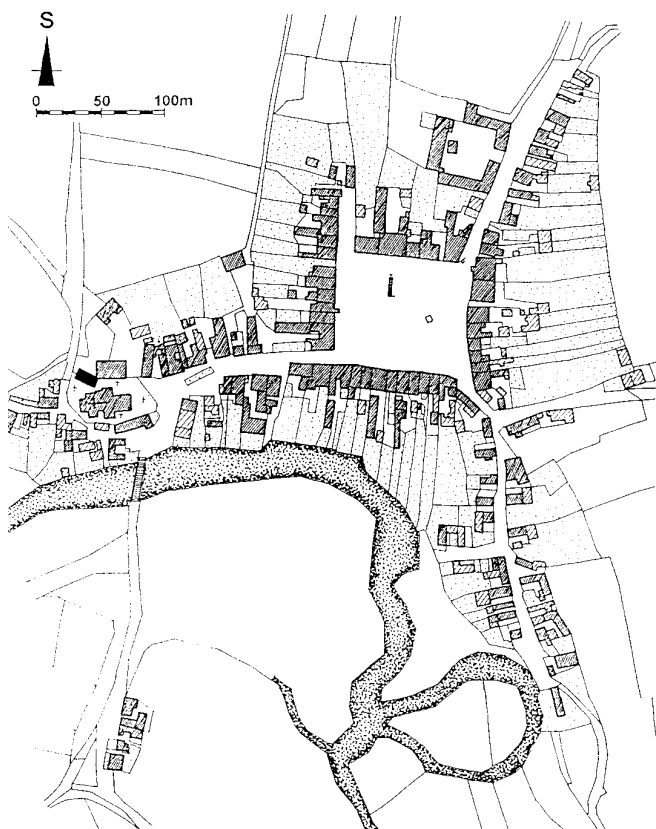
Zvonice patřily donedávna k víceméně opomíjeným druhům památek. Odborná literatura jim dříve věnovala větší pozornost většinou jen v těch případech, kdy vykazovaly náročnější architektonické řešení. Zásadní posun v poznání a hodnocení těchto staveb představuje syntéza K. Kučí, obsahující katalog všech zvoníc na našem území, včetně zaniklých.¹⁾ Vzhledem k rozsahu knihy jsou ovšem jednot-

Obr. 1: Mirovice (okr. Písek), kostel sv. Klimenta, zvonice a fara od severozápadu (všechny snímky J. Varhaník, 1999 - 2001).

Obr. 2: Mirovice, návrší s budovou fary a zvonicí od severu.

Obr. 3: Mirovice, překreslený katastrální plán z roku 1830 (podle F. Kašičky a B. Nechvátala, cit. v pozn. 7). Půdorys zvonice, vyznačený černě, je oproti skutečnosti výrazně deformován.

livá hesla katalogu poměrně stručná. V řadě případů autor obecně předpokládá vznik zvoníc již ve středověku a akcentuje jejich význam z hlediska obrany kostelního okrsku. Zřejmě pod tímto dojmem charakterizuje užší okénka těchto staveb často jako střílnovitá, a to i tehdy, když samotná stavba zjevně nevykazuje způsobilost k aktivní obraně.²⁾ Zvonice však mohla být v případě naléhavé potřeby využita jako refugium či relativně bezpečný depozitář, zvláště šlo-li o pevnější zděnou stavbu věžového charakteru. Jedna z takových zvoníc doposud blíže neznámého stáří se nachází v městečku Mirovice, ležícím na levém břehu říčky Skalce, v severní části píseckého okresu.

Dějinnám Mirovic věnoval již dříve fundovanou monografii známý místní historik Jan Toman.³⁾

Historické osídlení Mirovic, které se připomínají poprvé v roce 1323, sestává ze dvou nesourodých částí různého stáří.⁴⁾ K pravidelnému, téměř čtvercovému náměstí přiléhá na západní straně podél břehu řeky starší předlokační jádro, jemuž dominuje areál kostela sv. Klimenta se hřbitovem, zvonicí a farou na nevelkém návrší, bezprostředně u starého mostu přes Skalici. A. Sedláček soudil, že návrší bylo vhodné k založení hradu, který se zde ve 14. století připomínal. Sedláček nicméně dospěl k závěru, že šlo o ohrazení kostela a nikoli o panské sídlo. Na konci 14. století se totiž uvádí povinnost faráře sloužit každé suché dny vigilie a tři zádušní mše v kostele „na hradě“.⁵⁾

J. Toman uvádí pro toto místo pomístní název „Na hradci“.⁶⁾ F. Kašička a B. Nechvátal uvažují hypoteticky v těchto místech o menším opevněném sídle při vlastnickém kostelíku, jehož majitel byl vázán povinností kontrolovat říční brod.⁷⁾

V nedávné době byl zpracován standardní stavebně historický průzkum zvonice.⁸⁾

Kostel po radikální barokizaci, která dokonce změnila jeho orientaci, nevykazuje kromě raně gotického ústupkového portálu s charakteristickými talířovitými prstenci v patkách archivoly žádné zjevné pozůstatky středověké stavby, ačkoli lze předpokládat, že alespoň spodní části podélných zdí lodi jsou s tímto portálem současné.⁹⁾ První písemná zmínka o kostele je až z poloviny 14. století. Samotné starobylé patrocinium sv. Klimenta je považováno za přenesené ze starší svatyně zaniklého hradíště Bozně, ztotožňovaného se středohradištním osídlením zjištěným na návrší Šance u Počapel.

Bezprostřední okolí kostela na jeho východní, jižní a západní straně zaujímá hřbitov, na němž se pohřbívalo do roku 1771,¹⁰⁾ vymezený kamennou zdí, jejíž úseky jsou zjevně různého stáří. Podle katastrálního plánu z roku 1830 přiléhaly na jižní straně zvenčí k hřbitovní zdi dva domy, z nichž východní čp. 97 zde J. Toman předpokládá již před rokem 1540.¹¹⁾ Severně od kostela je situována jednopatrová budova fary obdélného půdorysu s delší osou východ - západ. K jejímu jihozápadnímu nároží přiléhá poněkud neobvyklým způsobem masivní hranolová zvonice, jejíž jiho-východní, ke kostelu obrácené průčelí svírá s jižním průčelím fary tupý úhel.

Zvonice je tvořena věžovitou stavbou obdélného půdorysu o stranách 7,3 × 8,3 m, výška zdiva nad terénem po hlavní římsu činí přibližně 17 m. Kryta je prejzovou jehlancovou střechou s námětky. Stavba působí poměrně archaickým dojmem zejména díky svojí mohutnosti, malému počtu okenních otvorů a strohosti průčelí, opatřených již novodobými omítkami.

Ke kostelu obrácené jihovýchodní průčelí se v přízemí v úrovni terénu otvírá přibližně uprostřed prostým segmentově zaklenutým vstupem bez ostění. Nad ním je oproti ose průčelí výrazně excentricky situovaná, mělká obdélná vpadlina neznámého určení, překrytá omítkou.¹²⁾ Podstatně výše se uplatňuje opět přibližně v ose průčelí nápadně vysoké šterbinové okénko, široké asi 0,3 m. Obdobná okénka se nacházejí ve stejné výšce, po jednom na všech třech ostatních průčelích zvonice. Další dva podobné, ale nižší otvory jsou ve výšce 1,6 a 3,9 m přibližně v ose jihozápadního průčelí. Nejvýše se zvonice otvírá navenek rozměrnými okny posledního, zvonového patra, tvořenými jednoduchým obdélným vykrojením obvodního zdiva a završenými oválnými či půlkruhovými záklenky bez ostění. Na delších stranách - jihovýchodní a severozápadní - se uplatňují dvojice oken, na zbývajících průčelích po jednom. Okna zvonového patra jsou opatřena dřevěnými okenicemi.

V interiéru děleném trámovými stropy je patrný nápadný rozdíl mezi spodní částí zvonice, dosahující výšky asi 5,7 m, provedenou z neomítaného lomového zdiva, a zjevně mladší nástavbou, na niž bylo užito zdiva smíšeného.

Špaleta vstupu v přízemí má segmentový záklenek, nad nímž se v lici zdiva uplatňuje vynásecí pas.

Obě nevelká šterbinová okna nad sebou uprostřed jihozápadní stěny se otvírají do interiéru přízemí a prvního patra rozšiřujícími se špaletami. Špalety obou oken jsou kryty hrubě opracovanými kamennými deskami, na něž při vnitřním lici zdi organicky navazuje překlad tvořený dubovým trámkem. Okenní lavice okna přízemí je ve výši přibližně

Obr. 4: Mirovice, vstup do zvonice a vpadlina nad ním.

1,5 m nad podlahou, takže otvorem není pohodlný výhled ven. Ve výšce necelých 3 m nad podlahou zdivo na všech stranách ustupuje o cca 0,3 m. Na tomto ústupku spočívá štenýřová konstrukce, nesoucí rošt trámového stropu. Odlišné, smíšené zdivo nástavby je v úrovni 2. patra nasazeno bez ústupku. V této úrovni se na jihovýchodní stěně při koutech uplatňují dvě hluboké, spolu rovnoběžné kapsy po trámech, procházející téměř celou tloušťkou zdiva, pozoruhodné tím, že nejsou jako obvykle kolmé k lici zdiva, ale poněkud se odklánějí k východu. Vzhledem k jejich značné světlosti i umístění zjevně nejde o dutiny po šikmo vedených nosnících samonosného lešení, jaké se někdy vyskytují při nárožích pravoúhlých staveb, nicméně je pravděpodobné, že dnes zaniklé trámy v nich spočívající procházely původně celou tloušťkou zdi, a tedy vyčnívaly ven. Při pokusu o interpretaci těchto kapes ve zdivu je zejména třeba vzít v úvahu, že jsou víceméně rovnoběžné s jižním průčelím sousední fary. Nelze tedy vyloučit, že jde o pozůstatek jakési neznámé konstrukce, která se uplatňovala vně zvonice v tupouhlém koutu mezi zvonící a průčelím fary. Vzhledem k tomu, že stávající budova fary pochází z roku 1736,¹³⁾ je pravděpodobné, že uváděné anomálie reagovaly na starší situaci na tomto místě. S touto hypoteticky předpokládanou konstrukcí mohla souviset široká obdélná vpadlina na vnějším průčelí zvonice v úrovni 1. patra. Bližší poznatky by mohl přinést průzkum zdiva po případném odstranění omítek.

Pozoruhodná jsou okna 2. patra. Jde o převýšené, dovnitř špaletované šterbinové otvory, kryté dřevěnými fošnami, svými proporcemi a světlou výškou špalet přes 170

Obr. 5: Mirovice, okno 2. patra zvonice na severovýchodní straně.

cm. Okenní lavice jsou ve výšce 1,8 m nad úrovní podlahy 2. patra. Proporce oken a jejich špalet vzdáleně připomínají střílny pro lučištníky staveb vrcholného středověku, vybavených k aktivní obraně. Na první pohled je však již z jejich světlé šířky kolem 30 cm a ze struktury smíšeného zdiva zřejmé, že nevykazují takovéto stáří, a tudíž nelze uvažovat ani o tomto poslání. Na ostění většiny z nich bylo využito nejspíše druhotně použitých dílů, pravděpodobně stojek dveřních ostění zcela jednoduchého hranolového profilu. Nabízí se eventualita, že právě využitím těchto artefaktů značných rozměrů byly zapříčiněny neobvykle převýšené proporce větracích okének zvonice, na jejichž utváření nebyly kladeny prakticky žádné výtvarné nároky.

Třetí patro opět obsahuje štenýřovou konstrukci, nesoucí trámový strop.

Nejvyšší patro s velkými okny, jehož tenčí zdivo uvnitř výrazně ustupuje, obsahuje zvonovou stolicí, na níž jsou zavěšeny rozměrné zvony, datované do let 1496 a 1528,¹⁴⁾ poukazující tak alespoň nepřímo k středověkému stáří zvonice.

Z hlediska stavebního vývoje zvonice je zajisté nejzajímavější její spodní část, vybudovaná do výšky 5,7 m z lomového zdiva. Autoři elaborátu stavebně historického průzkumu SÚRPMO předpokládali existenci zvonice u kostela již velmi záhy a uvedené spodní části zvonice přisuzovali středověký původ.¹⁵⁾ Horní část navzdory bizarním převýšeným šterbinovým otvorům zjevně není starší než barokní a lze ji právem spojovat s údaji písemných pramenů o stavební činnosti v roce 1674, při níž též vznikly všechny vnitřní dřevěné konstrukce, jak usuzovala již J. Muková.¹⁶⁾

K. Kuča v citované práci věnované zvoniciím dospěl k závěru, že jde o stavbu „*nepochybně předbarokního původu*“, užší okénka charakterizoval jako střílnovité otvory.¹⁷⁾

Uvažovaný středověký původ stavby vedl zákonitě k otázce, že pro vybudování zvonice byl využit starší objekt jiného poslání, snad původně náležící někdejšímu hrádku, v některých případech v literatuře předpokládá němu.

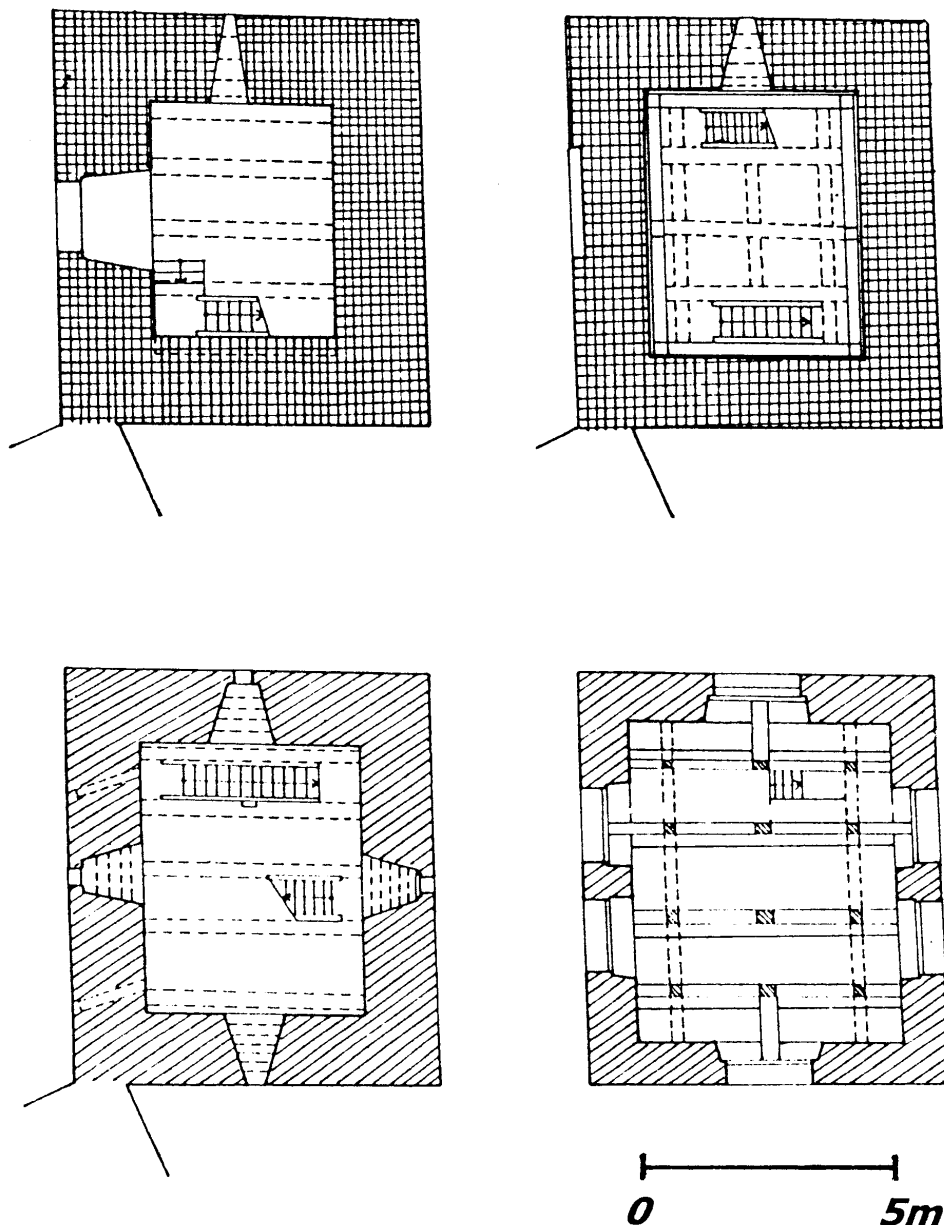
Vnitřní líce zdiva nevykazují stopy po zazděných otvorech, otiscích příček či další anomálie. Samotná existence vstupu v úrovni přízemí, stejně jako absence jakýchkoli zařízení, svědčících o obytné funkci prvního patra, nevyklučovaly eventualitu, že jde o pozůstatek věžovité stavby hrádku či tvrze středověkého původu. Této interpretaci by neodporovala ani síla zdiva, která sice nedosahovala ani v přízemí 2 m, zato však ponechávala uvnitř stavby poměrně prostorný interiér.

Vzhledem k tomu, že uvnitř zvonice, ani v jejím nejbližším okolí nebyl uskutečněn archeologický výzkum, nabízelo se jako jediné řešení k zjištění stáří spodní části budovy, považované za středověkou, provedení dendrochronologické analýzy dochovaných dřevěných prvků.

Analýza dvou vzorků, odebraných z dubového překladu špalety okénka v prvním patře, provedená Ing. J. Kynclem, prokázala datování posledního letokruhu do roku 1590 s tím, že smýcení stromu lze hypoteticky odhadnout k roku 1606.¹⁸⁾

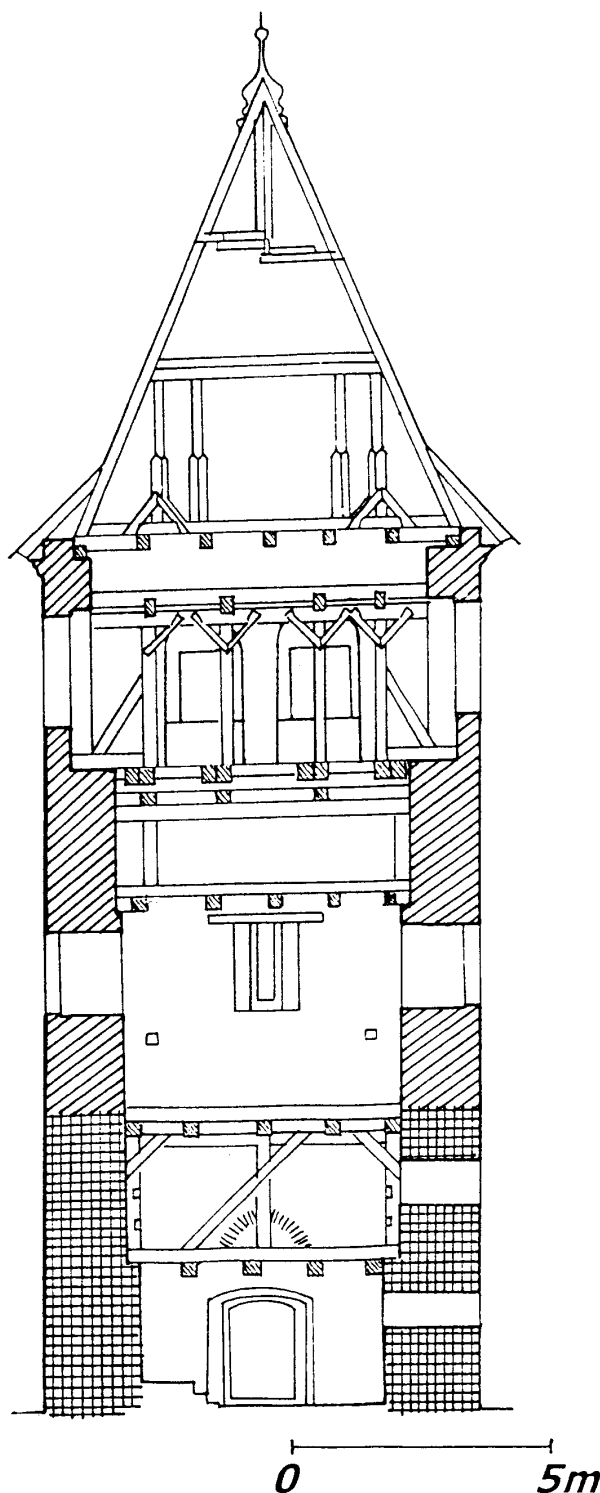
Na základě této skutečnosti lze tedy důvodně považovat dochovanou nejstarší, spodní část zvonice přes poměrně archaické utváření úzkých okének za renesanční novostavbu pravděpodobně z počátku 17. století. Její vznik tedy spadá přibližně do stejného období, jako stavba nevysoké, ale masivní západní hranolové věže kostela Narození Panny Marie v nedalekém Kostelci nad Vltavou. V tomto případě dendrochronologická analýza určila stáří dochovaného posledního letokruhu východního stropního trámu prvního patra věže do roku 1614, kromě toho však bylo k dispozici i svědectví písemných pramenů, podle nichž práce na stavbě věže byly prováděny ve druhém a čtvrtém desetiletí 17. století.¹⁹⁾

Poměrně mohutné zdivo starší vývojové etapy mirovicke zvonice odpovídá stavbám téhož poslání z období pozd-

Obr. 6: Mirovice, půdorysy jednotlivých podlaží zvonice, mřížkované zdivo renesanční, šrafované barokní, podle J. Mukové (upraveno, kresba J. Varhaník).

ní gotiky a renesance, včetně nově budovaných kostelních věží, zařízených na umístění poměrně velkých a těžkých zvonů. K těmto nákladným podnikům nedocházelo jen ve významnějších městech, ale i v menších obcích. Na základě současné úrovně poznání nelze uspokojivě odpovědět na otázku, zda nejstarší známý mirovicový zvon z roku 1496 byl původně zavěšen v nějaké starší, třeba jen dřevěné pozdně gotické nedochované zvonici, či ve věži kostela, byl-li jí opatřen. Prokazatelně však nelze stávající mirovicovou zvonici považovat za pozůstatek stavby hrádku či za stavbu s fortifikační funkcí, která by mohla hrát nějakou roli v aktivní obraně kostelního okrsku. Ta ostatně ve vnitrozemských Čechách 17. století již sotva mohla mít praktický význam.

Obr. 7: Mirovice, řez zvonice s pohledem k jihovýchodu (kresba J. Varhaník).

POZNAMKY

- 1) K. Kuča, České, moravské a slezské zvonice, Praha 1995.
- 2) J. Varhaník, Středověký vesnický kostel jako refugium, Archaeologia historica 24/1999, s. 313 - 317.
- 3) J. Toman, Dějiny města Mirovic I, Mirovice 1948.
- 4) J. Toman, cit. v pozn. 3, s. 7.
- 5) A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království českého XI, 1897, s. 74. E. Poche a kol., Umělecké památky Čech 2, Praha 1978, s. 396, uvádí, že zdejší hrad záhy zanikl.
- 6) J. Toman, cit. v pozn. 3, s. 7.
- 7) T. Durdík - F. Kašička - B. Nechvátal, Hrady, hrádky a tvrze na Písecku, Písek 1995, s. 293 - 95. A. Profous, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, Praha 1951, s. 94.
- 8) O. Novosadová - J. Muková - V. Bláha, Mirovice, Zvonice u kostela

- sv. Klimenta, stavebně historický průzkum, Praha, červen 1999.
- 9) Ke středověké stavební etapě kostela naposledy J. Kuthan, Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, České Budějovice 1977, s. 122, 220 - 221.
- 10) J. Toman, cit. v pozn. 3, s. 115.
- 11) J. Toman, cit. v pozn. 8, s. 298.
- 12) J. Muková, cit. v pozn. 8, uvedla, že vpadlina připomíná místo pro erbovní znamení. To samozřejmě není vyloučeno, ale proporce a velké rozměry vpadliny, stejně jako její excentrická poloha vůči přízemnímu vstupnímu otvoru, který postrádá jakékoli náročnější architektonické řešení, takovému poslání nenasvědčují.
- 13) J. Toman, cit. v pozn. 3, s. 116.
- 14) O. Novosadová, cit. v pozn. 8, s. 1.
- 15) J. Muková, cit. v pozn. 8, s. 11.
- 16) O. Novosadová - J. Muková - V. Bláha, cit. v pozn. 8.
- 17) K. Kuča, cit. v pozn. 1, s. 165.
- 18) J. Kyjcl, Znalecký posudek č. 107-37/99 na dendrochronologický rozbor dřevěných stavebních prvků vybraných objektů v okresech Písek a Louny, 1999.
- 19) J. Adámek - J. Varhaník, Nové poznatky o stavebním vývoji kostela Narození Panny Marie v Kostelci nad Vltavou, Průzkumy památek II/2000, s. 209 - 214.

DER GLOCKENTURM DER ST. CLEMENSCHIRCHE IN MIROVICE

Der Glockenturm der St. Clemenskirche in Mirovice (Bez. Písek) ist ein verhältnismäßig massiver quadratischer, bis zum Kranzgesims 17 m hoher Bau. Er steht in der dominanten Lage nahe der Kirche, deren frühgotisches Portal zur Entstehung gegen die Hälfte des 13. Jahrhunderts zeigt. Im 14. Jh. wird in den schriftlichen Quellen die Kirche „na hradě“ [an der Burg] erwähnt, aber nähere, die Burg betreffende Nachrichten fehlen. Die bisherige Literatur pflegte überwiegend eine Voraussetzung auszudrücken, die Kirche sei befestigt gewesen. Während der obere barocke Teil des Glockenturms aus dem Jahr 1674 stammt, der unteren, in die Höhe von 5,7 m ausgemauerten Partie wurde ein älterer, sogar mittelalterlicher Ursprung zugeschrieben. Mit Rücksicht dazu, daß die Oberflächenuntersuchung keine befriedigende Antwort hervorbringen konnte, wurde die dendrochronologische Analyse eines Eichenholzsturzes von einem Spaltenfenster im 1. Stockwerk beauftragt, die das Alter des letzten Jahrrings 1590 mit dem hypothetischen Jahr der Schlagung 1604 bewies. Auf Grund dieser Feststellungen darf man die untere Partie des Glockenturms für einen Renaissanceanbau wahrscheinlich vom Anfang des 17. Jahrhunderts halten.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Mirovice, Ansicht der St. Clemenskirche, des Glockenturms und Pfarrhauses von Nordwesten (Alle Fotos und Zeichnungen J. Varhaník, 1999 - 2001).

Abb. 2: Mirovice, Ansicht des Hügels mit dem Pfarrhaus und Glockenturm von Norden.

Abb. 3: Mirovice, Überzeichnung des Katastralplans aus dem J. 1830. Nach F. Kašička und B. Nechvátal. Grundriss des Glockenturms (schwarz) ist gegen dem tatsächlichen deformiert.

Abb. 4: Mirovice, Glockenturm. Eingang mit einer Einsenkung über dem Türsturz.

Abb. 5: Mirovice, Glockenturm. Nordostseite, Fenster im 2. Stockwerk.

Abb. 6: Mirovice, Glockenturm. Grundrisse einzelner Geschosse. Kreuzschraffiertes Mauerwerk - Renaissance, schraffiertes - Barock (nach J. Muková, korrigiert, Zeichnung J. Varhaník).

Abb. 7: Mirovice, Glockenturm. Schnitt mit der Ansicht nach Südosten.

(Übersetzung J. Noll)